

УДК 314.37

Б. О. КРИМЕР,
*Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. М. В. Птухи НАН України*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЧИННИКИ ДІТОРОДНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Повсюдний спад народжуваності в країнах Європи мав місце протягом кількох останніх десятиліть. На зміну хвилі спадання прийшла певна стабілізація рівня народжуваності й деякого його зростання. Динаміка народжуваності на європейському просторі характеризується помітною територіальною диференціацією – від найбільш високих наразі значень показників у Франції, Ірландії та скандинавських країнах до істотно нижчих у більшості країн Східної та Південної Європи й деяких західноєвропейських країнах. Рівень народжуваності чинить вплив на демографічний та соціально-економічний розвиток країни у цілому, й сприяння народжуваності є складовою державної політики багатьох країн Європи. В даному контексті питання чинників дітородної активності та впливу на них набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень. Питання рушійних сил процесів народжуваності є предметом дискусій уже тривалий час. Поясненням динаміки народжуваності та її чинників присвячені роботи численних вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких чільне місце займають А.Г. Вишневський, А.І. Антонов, В. А. Борисов, В. С. Стешенко, І. О. Курило, С. Ю. Аксьонова, Г. Беккер, П. Макдоналд, Д. Коулмен, Р. Лестег, Д. Ван де Каа, А. Готьє.

Метою статті є дослідити вплив найбільш вагомих чинників на дітородну активність в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Теорії, що пояснюють глобальні зміни в перебігу сучасних процесів народжуваності, можна загалом розподілити на *узагальнюючі* та *факторні*. Якщо в узагальнюючих теоріях дається комплексна картина впливу на народжуваність, то в факторних – опис певного чинника, зміна якого вважається визначальною в структурі впливу на генеративну активність населення.

Серед узагальнюючих насамперед варто виділити теорії *Першого та Другого демографічних переходів*. Якщо теорія Першого демографічного переходу пояснює зниження народжуваності як наслідок обмеження кількості новонароджених під впливом тих чи інших факторів за досить високого рівня репродуктивних установок, то концепція Другого демографічного переходу характеризує зниження вже власне репродуктивних установок, тобто скорочення потреби в дітях.

Серед факторних теорій передусім варто згадати про „*Економічну теорію народжуваності*” (побудовану на так званій „моделі раціонального вибору”), піонером якої в 1970-х роках став Г. Беккер. Основною тезою даної теорії є те, що рішення народити дитину є раціональним і ґрунтується на співвідношенні витрат на народження і догляд за дитиною з передбачуваним наступним покращенням особистого становища [4]. В рамках цієї теорії Д. Коулмен наголошує на важливості не тільки реальних, а й, так би мовити, „психологічних вигод” порівняно з „психологічними втратами” [7]. Розширюючи економічну теорію народжуваності, П. Макдональд формулює „*Теорію відкидання ризику*”, згідно з якою витрати, пов’язані з вихованням дитини, у сучасному суспільстві є нестабільними й досить важко піддаються оцінці. А особи, які приймають рішення про народження дитини, намагаються якомога краще забезпечити своє майбутнє. Тому прийняття рішення теж може бути відтерміноване через небажання мати додаткові ризики погіршення свого матеріального становища [14].

Окрім економічних теорій, є й інші спроби пояснення чинників народжуваності та характеру впливу. Важливе місце посідає „*Теорія постматеріалістичних цінностей*”, розроблена у руслі концепції Другого демографічного переходу, що виник унаслідок глибокої трансформації цінностей [15].

Факторні теорії суттєво розширюють розуміння сутності та характеру впливу окремого визначеного чинника на генеративну активність, але в цілому не дають повноцінного пояснення щодо рушійних сил змін, оскільки народжуваність безумовно є процесом, який фокусує всю суму впливів різнопланових соціально-економічних чинників. Відповідно зміну перебігу процесів народжуваності варто розглядати як результат впливу комплексу чинників різного характеру.

При визначенні найвпливовіших чинників дітородної активності населення єдиної остаточної думки серед дослідників не має, та багато в чому їхні тези збігаються. Спробуємо виділити та проаналізувати найбільш вагомі на наш погляд компоненти впливу на народжуваність.

Чинник жіночої зайнятості – один з тих, які сприяли переходу від високої до низької народжуваності – у ХХ ст. професійна зайнятість стала невід’ємною складовою життя жінок у країнах Європи й відіграла значну роль у скороченні потреби у дітях. Як наслідок, менша кількість жінок має можливість прийнятно поєднувати сімейне та трудове життя, що зі зростанням потреби в кар’єрній самореалізації негативно відбилосся на реалізації репродуктивних настанов.

Наявність зв’язку між жіночою зайнятістю та дітородною активністю населення теоретично та емпірично відображено у працях науковців кількох останніх десятиліть. Г. Беккер наголошував, що з підвищенням освіченості й економічної активності жінок збільшуються їх можливості щодо заробітку, тож альтернативні витрати, пов’язані з дітородженням, у зайнятих жінок вищі, що зумовлює скорочення попиту на дітей. Хосе-Марія Да Роча та Луїза Фустер зазначають, що ступінь кореляції між рівнем народжуваності та рівнем жіночої зайнятості може сильно змінюватись залежно від ймовірності знайти роботу: чим ця ймовірність вища, тим менший негативний вплив жіночого безробіття на народжуваність [9].

Проте характер впливу зайнятості на народжуваність не можна вважати однозначним. Анна д’Аудіо та Марко д’Ерколе проаналізували зв’язок між жіночою зайнятістю та народжуваністю у країнах ОЕСР протягом 1980–2000 років, що показало наявність досить постійного зв’язку, який при цьому суттєво видозмінюється. Якщо у 1980-х роках коефіцієнт кореляції за досить значного рівня був від’ємним, то протягом 1990-х він набув додатних значень, також досить суттєвих [8]. Авторський розрахунок доводить існування досить суттєвого

позитивного зв'язку між рівнем жіночої зайнятості та рівнем народжуваності в цілому серед країн Європи. Рівень зв'язку помітно зростав протягом досліджуваного періоду, й уже кілька років коефіцієнт кореляції перебуває в межах 0,5 – 0,6.

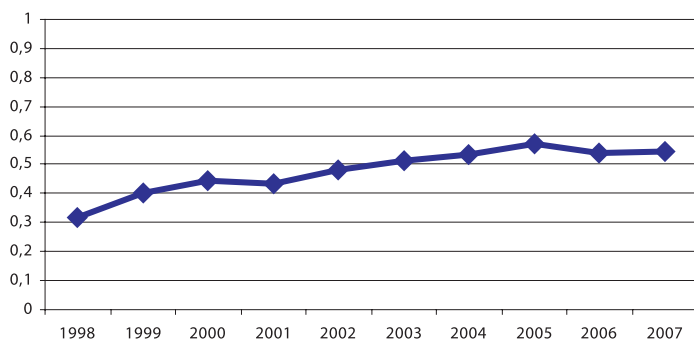

Рис 1. Коефіцієнт кореляції між рівнем жіночої зайнятості та сумарним показником народжуваності, розрахований по 24 країнах Європи за 1998–2007 рр.

Високий рівень жіночої зайнятості давно є нормою соціально-економічного середовища розвинутих країн. Тому на сучасному етапі розвитку суспільства середовище для народження дитини створює насамперед політика, спрямована на забезпечення можливості поєднання народження дитини та трудової діяльності.

Чинник матеріального становища сім'ї з дітьми та стабільності економічного середовища. Якщо розрахунки проводили за тривалий період (у кілька десятиліть) й у ролі чинника брали рівень доходу жінки, то у більшості випадків фіксувався незначний негативний вплив його зростання на народжуваність. Причиною цього можна вважати насамперед підвищення рівня жіночої зайнятості у цілому, що й мало наслідком збільшення доходу матері. Але, як зазначалося раніше, характер впливу жіночої зайнятості на народжуваність останніми роками змінився. Й на сучасному етапі її високий рівень у багатьох країнах успішно поєднується з відносно високим рівнем народжуваності.

На прикладі розвинутих країн-учасниць ОЕСР доведено, що серед жінок, які проживають у домогосподарствах з низьким рівнем доходу, спостерігається тенденція до зменшення кількості дітей у Канаді, Німеччині, Італії, Мексиці, Нідерландах, Люксембурзі та США, тоді як в інших країнах ОЕСР кількість дітей в таких домогосподарствах або ж залишається сталою. Якщо жінки проживали в домогосподарствах з середнім рівнем доходу, то кількість дітей зменшилась у Канаді, Німеччині, Угорщині, Італії, Люксембурзі, Нідерландах та Мексиці, у той час як в інших країнах ОЕСР цього не спостерігалось. Серед жінок, що проживають у домогосподарствах з високим рівнем доходу, кількість дітей зростає в Швеції та Нідерландах, залишилась стабільною в Польщі, Канаді та США, дуже незначно зменшилась у Великобританії та Мексиці та зменшилась в усіх інших країнах даного об'єднання.

На прикладі Франції Г. Ларок та Б. Салані доводять, що зростання трудових доходів жінок на 5% призводить до зниження народжуваності на 0,6%, тоді як зростання нетрудових доходів на 5% сприяє зростанню народжуваності на 1,5%. У іншому дослідженні на прикладі Іспанії доводиться, що покращення матеріального становища родини з дітьми на тлі загального економічного підйому в країні і зростання рівня життя населення в результаті зміни податкової політики країни сприяло деякому зростанню народжуваності [3]. На прикладі Ізраїлю показано незначний ефект впливу доходу на народжуваність – 10%

зростання доходу сприятиме півщенню рівня народжуваності на 1 відсоток [6]. Про вплив матеріального становища сім'ї на народжуваність у близьких до українських умов країнах свідчать дослідження російських вчених, таких як Малева Т. М., Синявська О.В. [2], Андрущенко Я. [1]. Авторський розрахунок свідчить про наявність зворотного зв'язку між показниками народжуваності та рівнем бідності сімей з дітьми.

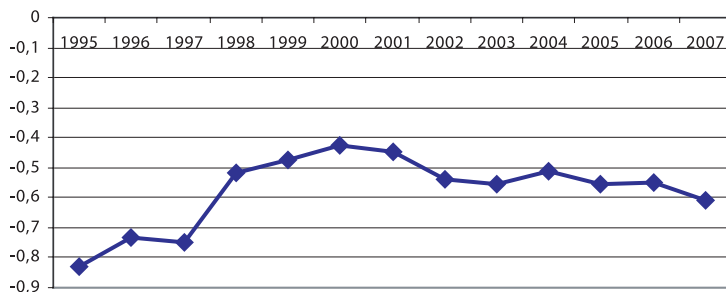

Рис 2. Коефіцієнт кореляції між рівнем бідності сімей з дітьми та сумарним показником народжуваності у сукупності країн Європи за 1995–2007 рр.

Можна припустити, що в умовах сучасної України вплив чинника доходу сім'ї на прийняття рішення про народження дитини є досить суттєвим, оскільки має місце поєднання близьких до європейських цінностей і поглядів на життя та відчутно відмінного у гірший бік від європейського рівня добробуту.

Освітній чинник. Постійне зростання рівня освіти населення є невід'ємною складовою розвитку суспільства більшості країн сучасного світу у ХХ ст. Наразі для більшості жінок країн індустріального та постіндустріального світу середня та вища освіта є такою ж необхідною складовою життя, як і для чоловіків.

У дослідженнях з даної тематики трапляються досить різні і часто протилежні оцінки впливу рівня освіти жінок на репродуктивну поведінку. В аналітиці щодо динаміки народжуваності серед груп жінок з різним рівнем освіти в країнах ОЕСР зазначається, що сучасний рівень народжуваності серед високоосвічених груп жінок нижчий, ніж у минулому в таких країнах, як Канада, Італія, Люксембург, Норвегія Німеччина, Угорщина, Швеція. З іншого боку, протилежну тенденцію демонструють Нідерланди та Мексика. В той же час рівень народжуваності у жінок з середнім рівнем освіти залишався стабільним протягом досліджуваного періоду в більшості країн – серед винятків Фінляндія, Люксембург та США, де народжуваність в даній групі зросла, а також Італія та Нідерланди, де спостерігалось зниження народжуваності. Серед жінок з низьким рівнем освіти зростання народжуваності спостерігалось у Нідерландах та Польщі, до недавнього часу також в США та Швеції. В інших описуваних країнах ситуація протилежна – в найменш освічених групах жінок помітна тенденція до зниження народжуваності [7].

У дослідженні, в якому аналізували чинники народжуваності на прикладі Швеції, зазначається, що у жінок з вищим рівнем освіти народжуваність дещо нижча, ніж у жінок з нижчим рівнем освіти [12]. У Данії також у жінок з вищою освітою вищий рівень других та третіх народжень, ніж серед жінок з нижчим рівнем чи жінок без освіти. Загалом у Скандинавії відзначається, що серед більш освічених категорій жінок помітно суттєвіший рівень других та третіх народжень, ніж серед менш освічених груп. Було помічено більш позитивний вплив вищого рівня освіти на поширеність других та третіх народжень у Західній частині Німеччини (колишня ФРН), ніж у Франції та Великобританії [13]. У випадку Румунії протягом останніх

60 років спостерігається чітка диференціація репродуктивних настанов за рівнем освіти – низькоосвічені категорії жінок мають суттєво вищу ймовірність другого народження, ніж більш високоосвічені. Проте, починаючи з середини 1990-х років ймовірність другого народження серед низькоосвічених жінок знижується, в той час як серед більш високоосвічених – суттєво зростає, й на даний час ці ймовірності практично збігаються.

Узагальнивши інформацію щодо зв'язку народжуваності та рівня освіти жінок, можна вважати, що освіта є чинником, який незначно, але позитивно впливає на рівень народжуваності. Наявність необхідної освіти в сучасному постіндустріальному та індустріальному суспільстві, окрім витрат часу, це ще й вираз можливостей жінки для самореалізації, більш вдалої зайнятості, кар'єрного росту та покращення свого матеріального становища.

Сімейна політика. Більшість досліджень доводять наявність незначної, але позитивної залежності між грошовими виплатами у рамках програм підтримки родини з дітьми та сумарним показником народжуваності. Проведені міжнародні порівняння відзначають позитивний вплив сімейної політики на сумарний показник народжуваності в цілому у країнах Західної Європи і протягом 1970–1980-х рр., і в більш пізніх 1990-х. Як приклад можна навести результат дослідження французьких демографів [5, с. 79–105], які на підставі проведеного на базі кількох європейських країн аналізу оцінили ефект грошових виплат сім'ям з дітьми (щодо народжень) в 0,2 дитини на жінку. В таких країнах, як Італія, США, Канада, Австрія, Норвегія, Швеція, Угорщина та Нідерланди відзначається незначний позитивний вплив материнських та батьківських відпусток і послуг по догляду за дитиною на значення показників народжуваності. У Німеччині зміни в системі відпусток (40% зростання тривалості материнської відпустки та впровадження додаткових оплачуваних відпусток) мали позитивний вплив на повікові коефіцієнти народжуваності впродовж 5 років після їх впровадження. Для Канади було здійснено оцінки, згідно з якими 1,0% зростання реальної вартості допомоги сім'ям з дітьми зумовлює підвищення сумарного показника народжуваності у межах між 0,09–0,26%. У Норвегії збільшення витрат на послуги по догляду за дитиною на 1/5 спричинило підвищення сумарного показника народжуваності лише на 0,05 дитини на жінку [10]. На рис. 3 показано зв'язок між рівнем витрат на сімейну політику та сумарним показником народжуваності.

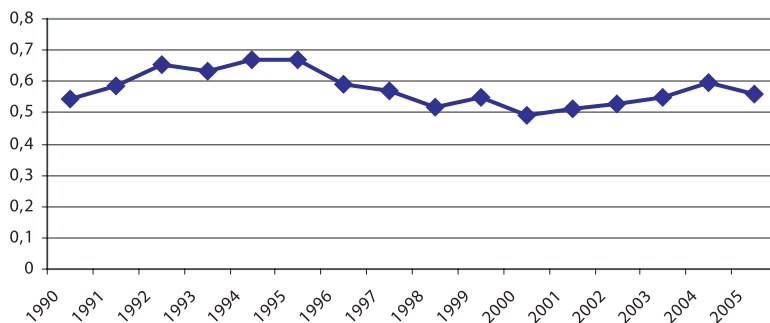

Рис 3. Коефіцієнт кореляції між рівнем соціальних витрат на сім'ю з дітьми (у євро на душу населення) та сумарним показником народжуваності у сукупності країн Європи за 1990–2005 рр.

Кореляційний зв'язок присутній протягом описуваного періоду й весь час перебуває на досить значному рівні. Найсильніший зв'язок мав місце в першій половині 1990-х

років, потім його рівень дещо знизився, але починаючи з 2000 року знову почав зростати. А от у США більшість проведених досліджень свідчать про дуже незначний або зовсім відсутній вплив на народжуваність рівня виплат на дітородну активність.

Шлюбність. У більшості країн одружені жінки мають вищий рівень народжуваності, ніж неодружені [8]. Проте шлюбність не можна вважати суттєвим фактором впливу на народжуваність, оскільки в багатьох країнах відбувається трансформація моделі шлюбної поведінки, результатом якої є поширення нетрадиційних форм шлюбу (наприклад – співжиття без реєстрації), зростання частки позашлюбної народжуваності (в більшості країн Північної та Західної Європи вона становить понад 50%). З іншого боку, шлюбність в суспільстві деякою мірою можна сприймати як узагальнюючий показник ставлення до традицій, сімейних цінностей, однією з яких безсумнівно є народження дітей.

Релігійність. Якщо брати Європу в цілому, то прямого й помітного зв'язку між релігійністю суспільства в окремих країнах з рівнем народжуваності не спостерігається. Релігійність у країнах Східної та Південної Європи вище, ніж у країнах Північної та Західної, а в рівнях народжуваності ситуація практично протилежна. Причину шукають часто в характері самої релігійності – в тому, що релігійні цінності за своєю значимістю поступаються місцем іншим соціально-економічним цінностям. Варто зазначити, що на території України та РФ відзначається позитивний вплив релігійності на народжуваність. У випадку України залежність дуже чітко проступає, якщо розглянути структуру народжуваності в регіональному розрізі – регіони з відносно високою народжуваністю характеризуються також найвищими в країні рівнями релігійності. Також істотно вища частка віруючих людей серед багатодітних, ніж серед малодітних або бездітних. В цілому релігійність позитивно впливає на створення сприятливого середовища для якомога повнішої реалізації репродуктивних настанов – чим вища релігійність суспільства, тим середовище сприятливіше. Але рівень впливу дуже незначний і істотно поступається економічним факторам народжуваності.

У контексті узагальнення вищенаведеної інформації проведено оцінку рівня сприятливості суспільно-економічного середовища для народження дитини в країнах Європи. Як перемінні використано такі чинники дітородної активності: мінімальну заробітну плату (узагальнюючий вираз можливості отримання родинною доходів по відношенню до інших країн) та дохід сім'ї з одним працюючим батьком й двома дітьми, загальний рівень зайнятості (показник, який дає змогу виміряти стабільність економічної ситуації в країні в цілому), частку жінок з вищою освітою серед усієї сукупності жінок, частку витрат на сім'ю та дітей у % від ВВП, частку дітей дошкільного віку, що перебувають у закладах дитячого виховання, частку витрат на дошкільні заклади у % від ВВП, загальний коефіцієнт шлюбності, частку віруючих осіб серед усього населення.

В основі розрахунку лежить принцип багатовимірного ранжування:

$$(1) \quad G_j = \sum_1^m z_{ij} \omega_i, \text{ а} \sum_1^m \omega_i = 1,$$

де G_j – рівень сприятливості суспільно-економічного середовища для народження дитини у країні j ;

i – сукупність чинників, що впливають на сприятливість суспільно-економічного середовища для народження дитини;

Z_{ij} – стандартизовані значення i -го чинника z для країни J ;

ω_i – вага i -го чинника;

m – кількість використовуваних у ранжуванні чинників.

З врахуванням стандартизації формула набере наступного вигляду:

$$(2) \quad G_j = \sum_1^m \frac{X_{ij}}{X_{ie}} \omega_i \quad \sum_1^b \omega_s = 1,$$

де ω_s – вага і-го чинника;

X_{ij} – значення і-го чинника для країни J;

X_{ie} – еталонне значення і-го чинника.

При стандартизації окремі чинники прирівняно до еталонного значення, за яке прийнято рівень показників для Франції. Вибір Франції продиктовано кількома причинами – по-перше, високим рівнем народжуваності (найвищим серед значних за площею та населенням держав Європи), по-друге, розумінням того, що французьку сімейну політику можна вважати деякою мірою еталонною й показовою. В результаті проведених обрахунків отримано таку картину.

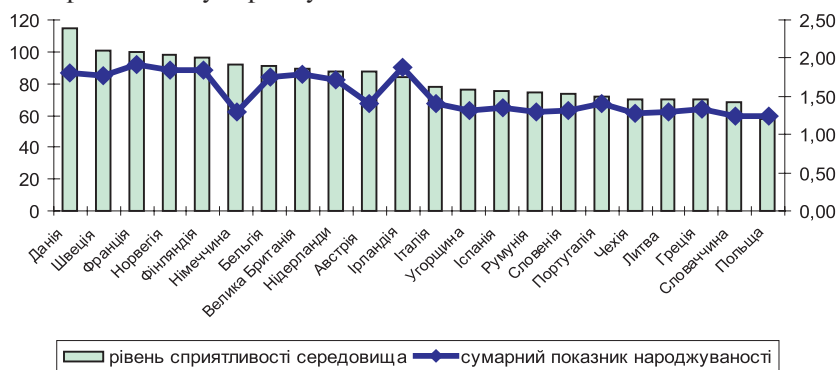

Рис 4. Рівень сприяєливості суспільно-економічного середовища країни для народження дитини, 2005 р.

Помітно, що найбільш сприяєливе середовище виявилось наближено відповідним існуючому рівню народжуваності у країнах Європи. Рівень показників Франції, що брались за основу для стандартизації, був одним з найвищих у Європі, поступаючись виключно скандинавським країнам. Сприяєливим також є середовище в Данії, Швеції, Норвегії та Фінляндії. Найменш сприяєливе – у Польщі, Словаччині та Греції. Німеччину й деякою мірою Австрію можна назвати країнами, де створено сприяєливі умови для народження дитини, проте суспільство цим наразі не користується. Причини швидше за все криються у кількох сферах: по-перше, у тому, що оптимізація середовища для народження дитини відбулась порівняно недавно – починаючи з кінця 1990-х, й населення ще не встигло повною мірою на це відреагувати, по-друге, – в певних особливостях менталітету. Україна серед європейських країн займає наступну позицію (рис 5).

Як бачимо, Україна характеризується низьким, порівняно з країнами Європи, рівнем сприяєливості суспільно-економічного середовища для народження дитини, проте відмінності від сусідньої Польщі – члена ЄС досить незначні. В період 2005–2007 років у більшості країн Європи мало місце покращення середовища для народження дитини. Слід зауважити, що це покращення може певною мірою бути знівельоване фінансово-економічною кризою, що розпочалась у 2008 році.

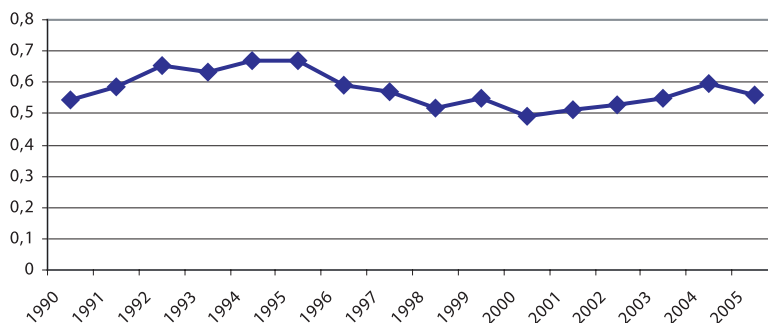

Рис 5. Рівень сприятливості суспільно-економічного середовища країни для народження дитини у 2005 та 2007 рр.

Висновки. Рівень дітородної активності населення є результатом впливу значної кількості чинників різної природи та ступеня впливу. Характер впливу основних чинників змінюється протягом історичного розвитку. Можна стверджувати, що наявний нині відносно високий рівень народжуваності в країнах Північної та Західної Європи є наслідком вищого ступеня сприятливості суспільно-економічного середовища для народження дитини в цих регіонах, ніж на решті території Європи й, відповідно, вищих можливостей реалізації репродуктивних настанов. Основою сприятливості середовища є стабільність економічного становища батьків, які прийняли рішення народити дитину. Проте, крім економічного становища, значним є вплив на дітородну активність з боку суспільних відносин та менш відчутний, однак помітний вплив політики держави. Сприятливість середовища для народження дитини в Україні виявилась найнижчою у Європі, проте після 2005 року ситуація дещо поліпшилась.

Джерела

1. Андрущенко Я. В. Влияние материальных условий жизни на рождаемость и проблемы демографической политики // Демографические исследования. – 2007. – № 6.
2. Малева Т.М., Синявская О.В. Социально-экономические факторы рождаемости в России: эмпирические измерения и вызовы социальной политике. // SPERO. – № 5, осень–зима 2006. – С. 70–97.
3. Azmat G., González L. Targeting Fertility and Female Participation Through the Income Tax – http://www.econ.upf.edu/~gonzalez/Research_archivos/LE_2009.pdf
4. Becker G., Lewis H. G. On the Interaction between the Quantity and Quality of Children. // The Journal of Political Economy. – 1973. – №81. – P. 279–288.
5. Blanchet D., Ekert-Jaffé O., The Demographic Impact of Family Benefits : Evidence from a Micro-Model and from Macro-Data. – Oxford.: Clarendon Press, 1994.
6. Cohen A., Dehejia R., Romanov D. Do Financial Incentives Affect Fertility – <http://www.nber.org/~rdehejia/papers/w13700.pdf>
7. Coleman D. Reproduction and Survival in an Unknown World: What Drives Today's Industrial Populations and to What Future? // People and Place. – 2000. – №8. – P. 1–6.
8. D'Addio A. C., d'Ercole M. M. Trends and Determinants of Fertility Rates in OECD Countries: The Role of Policies // OECD social, employment and migration working papers. – 2006. – №5.

9. *Da-Rocha J.-M., Fuster L.* Why are Fertility Rates and Female Employment Ratios Positively Correlated Across O.C.D.E. Countries? // *International Economic Review*. – 2006. – № 47. – P. 1187–1222.
10. *Gauthier A. and Hatzjus J.* Family Benefits and Fertility: An Econometrics Analysys // *Population Studies*. – 1997. – №51. – P. 295–306.
11. *Gerster M., Keiding N., Knudsen L.B.* Education and second birth rates in Denmark 1981–1994 // *Demographic Research*. – 2007. – № 17. – P. 181–210.
12. *Hoem J. M.* Why does Sweden have such high fertility? // *Demographic Research*. – 2005. – № 13. – P. 559–572.
13. *Kreyenfeld M., Zabe C.* Female education and the second child: Great Britain and Western Germany compared // *Zeitschrift für Wirtschafts – und Sozialwissenschaften/Schmollers Jahrbuch*. – 2005. – №125. – P. 145–156.
14. *Macdonald P.* The toolbox of public policies to impact on fertility – A global view – <http://dspace.anu.edu.au/bitstream/1885/41446/2/sevilleMcD1.pdf>
15. *Van de Kaa D.* Postmodern fertility preferences: from changing value orientation to new behaviour // *Working Papers in Demography*. – 1997. – N 74.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню чинників народжуваності в сучасних умовах. Розглядаються теорії, що пояснюють зниження народжуваності в нинішніх умовах, та аналізується рівень і характер впливу на неї окремих суспільно-економічних чинників. На цій основі проводиться ранжування країн Європи за ступенем сприятливості суспільно-економічного середовища для народження дитини.

Аннотация. Стаття посвящена исследованию факторов рождаемости в современных условиях. Рассмотрены теории, которые дают объяснение снижению рождаемости в современных условиях. Также анализируется уровень и характер влияния на рождаемость отдельных социально-экономических факторов. На этой основе страны Европы ранжируются по уровню благоприятности общественно-экономической среды для рождения ребенка.

Summary. The determinants of fertility in modern environment are analyzed in this paper. The different theories of fertility are characterized. The most influential following determinants of fertility are considered: family income and economic environment, womens employment, womens education, family policy, religiosity, marital status. The levels of influence of social-economic determinants are estimated. Family income and employment are most important determinants, but their impact is not absolute. The impact of major determinants of fertility over the past decade were changed. On this basis a friendliness of social environment for childbearing was estimated. The place of Ukraine among European countries in friendliness of social environment for childbearing are allocated. This place is one of the last in Europe.

Ключові слова: чинники народжуваності, матеріальне становище сім'ї, зайнятість, освіта, сімейна політика, шлюбність, релігійність, сприятливість середовища.

Ключевые слова: факторы рождаемости, материальное положение семьи, занятость, образование, брачность, религиозность, благоприятность среды.

Key words: determinants of fertility, family income, womens employment, womens education, family policy, religiosity, marital status, friendliness of environment.

Стаття надійшла до редакції журналу 07.12.2009 р.